

VEČDISCIPLINARNI PRISTOP KOT BISTVENI DEJAVNIK PAMETNEGA IN TRAJNOSTNEGA RAZVOJA PODEŽELJA

Veronika Zavratnik, Nina Hlebec in Emilija Stojmenova Duh

89

IZVLEČEK

Koncept pametnih vasi je povezan s podeželskimi območji v Evropski uniji in drugod po svetu ter se nanaša na kompleksen preplet okoljskih, družbenih, ekonomskih in sorodnih problematik. Prispevek zato v prvi vrsti poudarja pomembnost večdisciplinarnega pristopa k razumevanju pametnih vasi in še zlasti k njegovi aplikativni rabi. Skozi izbrane lokalne primere pokaže na vrednost različnih perspektiv pri obravnavi razmerij med ljudmi in (naravnim, družbenim, ekonomskim, kulturnim) okoljem. S primerom evropskega projekta Pametne vasi v okviru programa Interreg Območje Alp avtorice prikažejo način sodelovanja med družboslovnimi in tehničnimi/inženirskimi vedami ter opozorijo na nujnost širokega razumevanja digitalizacije.

Ključne besede: digitalizacija, večdisciplinarnost, podeželje, pametne vasi, informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT), razvoj po meri skupnosti

ABSTRACT

The concept of smart villages is connected with rural areas in the European Union and elsewhere around the world, and refers to a complex of environmental, social, economic and other related issues. The article emphasises primarily the importance of a multidisciplinary approach in the understanding of the concept of smart villages and particularly to its applied use. Through selected local examples, it shows the value of different perspectives in the treatment of the relationship between people and the (natural, social, economic, cultural) environment. Through the example of the European project, Smart Villages Interreg Alpine Space, the authors describe a way of cooperation between social sciences and technical/engineering disciplines, drawing attention to the necessity for a wider understanding of digitalisation.

Key words: digitalisation, multidisciplinary, countryside, smart villages, information and communication technologies (ICT), community-centred development

Uvod

Malokateri dogodek v zadnjih desetletjih je okoljsko nevdržnost trenutnih družbenih in političnih sistemov razgalil tako eksplicitno kot še vedno aktualna (post)pandemična realnost. Pandemija novega koronavirusa je v začetku leta 2020 v zelo kratkem času namreč izjemno nazorno prikazala, da zmanjšana človeška dejavnost bistveno vpliva na podnebne razmere oziroma izpuste CO₂ (International Energy Agency 2020). Janez

Potočnik, sopredsednik Mednarodnega panela za vire (ang. *International resource panel*) in trikratni evropski komisar, je leta 2019 opozoril na nujnost globalnih sprememb in na odgovornost, ki jo ima človeštvo v odnosu do okolja.¹ V skladu z nekaterimi pozivi (Kvame Holm 2016) pa je pri konkretizaciji te odgovornosti zelo pomembno, da pri razvoju primernih rešitev za globalno krizo (pa naj gre za podnebno ali pa koronsko) razumemo lokalne skupnosti, v katerih ljudje živijo. Za razumevanje lokalnih razmer in posledično obravnavo tako kompleksnih problematik, kot so podnebne spremembe, je sodelovanje med posamezniki iz različnih interesnih skupin izrednega pomena (Toomey idr. 2015: 1); okoljske problematike so namreč vedno zaznamovane z dinamičnim odnosom med okoljem, (naravnimi) ekosistemi ter ljudmi in njihovimi dejavnostmi (Roy idr. 2013: 745). V tem kontekstu pomembno vlogo pri obravnavi okoljskih problematik igrajo humanistika in družboslovne znanosti.

V luči navedenih globalnih problematik se za razumevanje in reševanje izzivov sodobnega življenja vse bolj uveljavljajo nove tehnološke rešitve. Dva opazna koncepta sta v tem okviru zagotovo pametno mesto in pametna vas. Medtem ko se prvi osredotoča na težave, ki nastanejo, ko velika količina ljudi živi na dokaj majhnem, strnjenem območju (tj. gosta poseljenost, gost promet, onesnaženost zraka, pomanjkanje vode, velik delež delovnih migracij ipd.), se mora drugi spoprijemati z diametralno nasprotnimi izzivi, ki nastanejo, ko je poselitev prebivalstva redka in razpršena, območja poselitve pa so tudi različno obsežna (odseljevanje prebivalstva, staranje prebivalstva, odvisnost mobilnosti od lastništva osebnega avtomobila ipd. (ESPON 2017)). V obeh okvirih je veliko pozornosti namenjene tehnologijam in temu, kako lahko nove tehnologije prispevajo k izboljšanju življenja prebivalcev in ustvarjanju trajnostnih skupnosti. Pomembno pa je, da v ospredje vedno bolj stopa zavedanje, da samo s tehnologijami in le z inženirskim znanjem družbenih izzivov ni mogoče obravnavati celovito. V tem kontekstu se prispevek osredotoča na večdisciplinarno obravnavo nekaterih problematik, s katerimi se soočajo evropska, natančneje slovenska, podeželska območja. Središčna os obravnave so t. i. *pametne vasi*, ki svoje temelje gradijo na okoljski in družbeni pravičnosti. Njihova bistvena značilnost je, da v središče vseh procesov postavljajo svoje prebivalce, njihove potrebe in želje; digitalne tehnologije pa so pri tem orodje, ki pot do zastavljenega cilja omogoči oz. olajša. Članek obravnava izbrane primere, ki so vključeni zlasti v projekt *Pametne vasi*,² njegov namen pa je večplasten: 1) digitalizacijo prikazati tudi kot družbeni proces; 2) ovrednotiti projektne aktivnosti skozi relevantno literaturo; 3) naš pristop k razvoju po meri skupnosti (ang. *community-centred approach*) vzporejati s podobnimi pristopi drugih projektov ter nenazadnje 4) pokazati, kako pomembni so večdisciplinarni pristopi za celostno obravnavo tematik, ki naslavljajo preplete med človekom, (naravnim, družbenim, ekonomskim, kulturnim) okoljem in tehnologijami (gl. tudi Podjed 2019b).

Da prikažemo bistveno vlogo večdisciplinarnega pristopa pri razvoju podeželja, smo najprej opredelile relevantna tematska področja, ki izhajajo iz usmeritev lastnih

¹ Janez Potočnik je na Blejski konferenci, ki je med 16. in 19. junijem 2019 potekala pod naslovom *Humanizing technology for a sustainable society*, moderiral plenarno zasedanje (17. 6. 2019). Iz zaključka zasedanja je povzeta tudi zgornja misel.

² Projekt 'Pametne vasi – Pametna digitalna transformacija vasi v Območju Alp' (ang. 'Smart Villages – Smart digital transformation of villages in the Alpine Space') sofinancira Evropska unija v okviru transnacionalnega programa Interreg Območje Alp (2018–2021).

projektov – digitalizacija, razvoj po meri skupnosti, podnebne spremembe. Nato smo pregledale in analizirale literaturo, naredile izbor in opis tematsko povezanih projektov, v katere so vključeni slovenski partnerji, ter ponazorile svoje delo na izbranih tematskih področjih s konkretnimi primeri.

Kot v svoji obravnavi večdisciplinarnih pristopov k zdravju opozorita Choi in Pak (2006: 357–358), je fragmentacija znanja na različne discipline ustvarjena umetno: življenje kot celota je namreč samo po sebi večdisciplinarno. Zavedanje in spodbujanje zavedanja, da so razmerja med okoljem in ljudmi oziroma družbami dinamična, je nujno; ne gre le za razumevanje tega, kako družba povzroča spremembe v okolju, ampak tudi za to, kako spremembe v okolju spreminjajo, oblikujejo in vplivajo na skupnosti in družbe (Clark in Dickson 2003: 8059).

Pregled terminologije

Pametne vasi

V zadnjih letih je termin pametna vas pridobil na globalni prepoznavnosti. Znotraj Evropske unije (EU) je bila do nedavnega (upo)raba v veliki meri omejena na politične okvire in strategije za razvoj podeželja. Zelo poenostavljeno pojasnilo, kaj je pametna vas, predlaga Evropska mreža za razvoj podeželja (ENRD), in sicer da so pametne vasi skupnosti v podeželskih območjih, ki so se odločile, da bodo same pobudnice sprememb, ki si jih v svoji skupnosti želijo, in ne bodo le čakale na zunanje pobude. Iz tega torej izhaja, da so pametne vasi skupnosti, ki jih sestavljajo ljudje s podeželja, ki so se sami aktivirali in iščejo rešitve za izzive, s katerimi se prebivalci srečujejo na dnevni ravni (ENRD 2019: 2). Nekoliko bolj podrobna opredelitev je navedena v Evropski akciji za pametne vasi (ang. *EU Action for Smart Villages*), v kateri so pametne vasi opredeljene kot območja in skupnosti, ki izkoriščajo svoje prednosti in obstoječa lokalna sredstva, hkrati pa nenehno razvijajo tudi nove priložnosti. Pri tem je pomembno tudi, da so ustaljena omrežja in storitve na smiselnih mestih podprti z digitalnimi in informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami (IKT) ter (družbenimi) inovacijami (Evropska komisija 2017: 3; ENRD 2019: 3). Po tej logiki pametne vasi niso cilj same po sebi, pač pa so zgolj način za podpiranje lokalnih iniciativ in lokalne skupnosti, da razvija aktivnosti in storitve v svojem okolju (ENRD 2019: 5). Čeprav v pogovornem jeziku pridevnik »pameten« implicira povezavo s pametnimi tehnologijami, pametnimi telefoni, pametnimi avtomobili ipd., (upo)raba digitalnih tehnologij v resnici ni nujen predpogoj, da vas/skupnost postane pametna vas/skupnost. Bistvena značilnost pametnih vasi je namreč ta, da v središče vseh procesov postavljajo svoje prebivalce, njihove potrebe in želje, digitalne tehnologije pa so orodje, ki pot do zelenega cilja olajšajo. Digitalne tehnologije velikokrat zavzamejo pomembno vlogo zlasti zato, ker nudijo učinkovite logistične rešitve pri premoščanju večjih fizičnih razdalj med posamezniki – npr. v obliki aplikacij, digitalnih medijev ipd. Ponazoritveni primer tega, kako je mogoče na podeželju, še zlasti v razmerah, ki terjajo hitre odzive, izkoristiti prednosti IKT, je akcija Lokalne akcijske skupine (LAS) Istre, ki je v času epidemije covid-19 svoje člane pozvala k sodelovanju in ustvarila seznam ponudnikov lokalno pridelanih živil in lokalnih izdelkov ter o ponudbi obveščala prek družbenih omrežij (LAS Istre 2020). Njihova akcija je prispevala tudi k

nastanku spletne strani www.uzivajlokalno.si. Druga pomembna prvina pametne vasi je, da za svoje aktivnosti uporablja pristope od spodaj navzgor (ang. *bottom-up approaches*) oziroma da naslavlja lokalne problematike ter gradi na idejah in pobudah, ki izhajajo iz lokalnega okolja. Načelo, ki ga pametne vasi s svojim okolju prilagojenim pristopom nujno vključujejo, je trajnostnost (ang. *sustainability*).³ Kot bo namreč podrobneje prikazano, je pametnim pristopom trajnostna naravnost implicitna. Bistveno je, da pametne vasi spodbujajo razvoj takih sodelovanj, storitev, produktov in aktivnosti, ki stremijo k zmanjšanju okoljskega odtisa, ohranjanju (naravne in kulturne) dediščine, spodbujajo krožno gospodarstvo in promovirajo vzdržno ravnanje z naravnimi viri. V tem kontekstu so pametne vasi zagotovo poskus odgovora na vedno bolj »žgoče« probleme našega planeta (Gorup in Podjed 2016).

92

Čprav pametne vasi v EU v zadnjih letih pridobivajo vse več pozornosti, je nujno omeniti, da ne gre za izključno evropski fenomen. Obstaja namreč vrsta različnih globalnih iniciativ, ki naslavlajo razvoj pametnih vasi, na primer: 'Pobuda Pametna vas: Nova miselnost za samozadostne skupnosti po svetu (ang. *Smart Village Initiative: New thinking for off-grid communities worldwide*); 'IEEE Pametna vas: Opolnomočenje samozadostnih skupnosti (*IEEE Smart Village: Empowering off-grid communities*)' v okviru raziskovalnega programa *CIGAR* razvija koncept podnebnih pametnih vasi (ang. *climate smart villages*) in nekatere druge (gl. Zavratnik, Kos in Stojmenova Duh 2018: 3–5). Bistvena razlika med evropsko iniciativo in globalnimi iniciativami je v tem, da je v evropskem kontekstu osnovna infrastruktura – kot so električno omrežje, vodovod, internetna povezava – v veliki meri že zagotovljena in se pametne vasi osredotočajo na družbeno-ekonomsko-okoljske vidike življenja in dela, medtem ko se globalne iniciative v prvi vrsti ukvarjajo z zagotavljanjem osnovnih infrastruktur in človekovih pravic, kot je na primer dostop do čiste vode in elektrike, ki bodo temelj za nadaljnje aktivnosti v smeri pametnega razvoja.

Glede na to, da je pametna vas v veliki meri odvisna od lokalnega konteksta, torej nima enoznačne definicije, ki bi natančno opredelila smernice, ki naj jim skupnost sledi na poti do cilja; različnih opredelitev je toliko, kot je različnih skupnosti in lokalnih okolij. Zavoljo izmuzljivosti termina »pametni razvoj« je za smotrno uporabo koncepta bolj kot njegova enoznačna in stroga opredelitev nujno razumevanje njegove širine. Znotraj EU je kljub temu nastal opis, ki poskuša podati čim bolj celovito definicijo pametnih vasi:

»Pametne vasi so skupnosti na podeželskih območjih, ki za soočanje z lokalnimi izzivi razvijajo pametne rešitve. Z namenom spodbujanja trajnostnega razvoja v lokalnem okolju gradijo na obstoječih lokalih danostih. Pri implementaciji strategij za ekonomski, družbeni in okoljevarstveni razvoj uporabljajo participatorne pristope, pri čemer še zlasti promovirajo inovacije in uporabo rešitev, ki jih podpirajo

³ V svojem razumevanju sledimo prevodu, ki ga za angleški termin *sustainability* predlagata Dušan Plut (2002) in zbornik *Trajnostni razvoj – edina globalna strategija preživetja* in ključna primerjalna prednost Slovenije (Tome 2010), in ga prevajamo kot trajnostnost. Pri tem trajnostnost razumemo kot načelo, ki označuje zlasti »težnjo trajnega ohranjanja naravnega kapitala planeta v procesu sprememb, ki jih prinaša nujnost gospodarskega razvoja (zadovoljevanje materialnih potreb). Podčrtuje torej nujnost delovanja človeških družb znotraj zmogljivosti (omejitev) okolja« (Plut 2002: 74). Plut pri svoji razlagi načela trajnostnosti opozori tudi, da je »za udejanjanje [...] ključno spreminjanje vedenjskih vzorcev v vseh sektorjih bivanja, dela in preživljanja prostega časa ter sočasnost upoštevanja gospodarskih, socialnih in okoljskih vidikov v procesu odločanja« (prav tam).

digitalne tehnologije. Pametne vasi sodelujejo in sklepajo zaveznitva z drugimi ruralnimi in urbanimi skupnostmi.« (Soto in Nieto 2019)

V Sloveniji je opredelitev pametnih vasi nastala v sklopu projekta Podeželje prihodnosti – pametne vasi, ki poteka v sodelovanju nacionalne Mreže za podeželje (v okviru Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano) in partnerjev. Tam so pametne vasi predstavljene skladno z evropskim razumevanjem:

»Pametne vasi tvorijo predvsem ljudje, ki prevzemajo pobudo in mobilizirajo lokalne potencialne za reševanje izzivov na podeželju. Pametna naselja se povezujejo z drugimi skupnostmi in akterji na podeželskih in mestnih območjih. Digitalne tehnologije so pomembno orodje, a ne edino za ohranjanje in razvoj podeželja v prihodnje.« (MKGP 2019)

93

Na mednarodni konferenci Pametne vasi – ključ za razvoj podeželja (ang. *Smart Villages – A key for development in rural areas*), ki smo jo v sklopu projekta Pametne vasi organizirali septembra 2019 v Kopru, so nas – poleg formalnih definicij, ki so nastale v sklopu razvojnih strategij in akcijskih načrtov – zanimali pomeni in konotacije, ki jih je termin pametna vas pridobil v vsakdanjem življenju ljudi. S tem namenom smo udeležence konference zaprosili, da zapišejo svoje misli o pametnih vaseh⁴:

»Področje, kjer uspemo ohraniti bivanjsko kakovost, socialno okolje in tradicijo ter z digitalnimi orodji in mediji okrepi in izboljšati, ne [pa dodatno omrtviti]. Vprašanje: kako projekt Smart Villages narediti dosegljiv prebivalcem vasi, ne pa da se bodo z njim ukvarjale univerze ter druge javne institucije v mestih?«

»1. Povezana skupnost sosedov, ne znancev; 2. Uravnotežena starostna struktura; 3. Vsak član skupnosti prispeva po svojih močeh; 4. Jasna vizija; 5. Dobrobit skupnosti pred dobičkom posameznikov; 6. Tesna povezava z urbanimi območji in svojimi potrošniki; 7. Mladi dajejo zagon, starejši izkušnje; 8. Ne rabi subvencij, ker s svojim delovanjem zasluži dovolj; 9. Gradi na zaupanju; 10. Ne kopira drugih modelov, ampak jih prilagaja svojim potrebam.«

»Povezanost v socialnem in prometnem smislu (med seboj in z urbanim sosedstvom). Ustvarjanje (služenje denarja) v obrti, podjetništvu, storitvah (tudi na daljavo) v turizmu. Več prostora za prebivalce (nasprotje mestni utesjenosti). Sonaravne rekreacijske površine (vključno z vrtovi oz. vrtički). Sodelovanje (večkrat letno družabno druženje prebivalcev in izkaz pripadnosti (veselice, festivali, igre). Okoljska urejenost (oskrba z vodo, elektriko – fotovolt; toploto – biomasna toplotna). Medgeneracijska pestrost. Eno ali več aktivnih oz. delujočih društev.«

Zgornje definicije imajo skupno rdečo nit: poudarjajo povezanost skupnosti, sodelovanje in trajnostni razvoj. V praksi in shemah financiranja morda nekoliko spregledana komponenta pa je klic po večsektorski obravnavi (pametnega razvoja) podeželja.

⁴ V besedilu navajamo le nekaj izbranih zapisov. Vsi zbrani zapisi so dosegljivi na spletni strani <<http://blog.ltfe.org/2019/09/18/what-does-a-smart-village-mean-to-you/>>.

Pametni razvoj

V družboslovju in humanistiki sta uveljavljeni dve smeri razumevanja razvoja. Prva razvoj razume kot neke vrste *napredek*, ki je posledica novih zakonov, pravil, uspešnih prenosov znanja, finančnih investicij ipd. – tako razumevanje razvoj povezuje z modernizacijo. V tuji literaturi je velikokrat poimenovan z veliko začetnico – Razvoj – in je deležen kritik v smislu nadaljevanja neokolonialističnih povezav s t. i. »državami v razvoju«. Drugi način razumevanja se nanaša na kritično ovrednotenje razvojnih procesov kot nenačrtovanih zgodovinskih in endogenih procesov, ki so delovali kot generatorji družbenih neenakosti (Bakker in Nooteboom 2017: 63). Trajnostni razvoj je pogosto zelo široko opredeljen kot neke vrste načrtovana družbena sprememba, ki jo je težko tako nasloviti kot izmeriti (Pfeilstetter 2013: 47). Dušan Plut ga npr. opredeljuje kot »izboljšanje kakovosti življenja človeka znotraj nosilnih zmogljivosti oskrbnih elementov« (Plut 2010: 13). V tem kontekstu je neločljivo povezan z osrednjo tematiko etnološkega/antropološkega raziskovanja in razumevanja – ljudmi. Kritična ovrednotenja, ki jih prispevajo družboslovne znanosti, so ključnega pomena za doseganje trajnostnosti na vseh ravneh – družbeni, ekonomski in kulturni (Knighton 2003: 94; gl. tudi Meden in Pogačar 2018). Razumevanje konceptualne širine razvojnih procesov ter večplastnost in senzitivnost za problematike, ki jih razvojni procesi lahko vnesejo v lokalna okolja, so izjemnega pomena za snovanje načrtov, ki naj bodo v skladu z vizijami, ki jih ima skupnost o svoji prihodnosti, in širšimi globalnimi prizadevanji. V tej luči je v raziskovalno-razvojnih projektih kontekstualna (tj. zgodovinska, družbena, geografska, kulturna idr.) umeščenost ključnega pomena za uspešno naslavljanje okoljskih in družbenih problematik.

Večdisciplinarni pristopi k reševanju lokalnih razvojnih problematik so delno tudi posledica naraščajočega zavedanja, da razvoja ne gre razumeti zgolj skozi vidike ekonomske rasti, pač pa je potrebno veliko širše razumevanje (Diaz, Widdis in Gauthie 2003: 3). Kot navaja Pfeilstetter (2013: 47–48), je morda najbolj koncizen povzetek paradigmatskega preloma, ki se nanaša na razširjeno razumevanje razvoja, umeščen v Agendo 21, ki jo je Organizacija združenih narodov sprejela leta 1992. Leta 2015 je bila na osnovi Agende 21 sprejeta Agenda 2030 za trajnostni razvoj, katere osnovni gradniki so tudi cilji trajnostnega razvoja (ang. *Sustainable development goals* – SDGs). Cilji že na politični ravni jasno združujejo različne vidike razvoja: socialne, okoljske in ekonomske.⁵ O slabostih nekritičnega razumevanja razvoja in razvojnih procesov je v uvodniku k tematski številki revije *Zgodovina in antropologija* (ang. *History and Anthropology*) pisal tudi Thomas Hylland Eriksen (2016), ki piše o razvoju kot o dvoreznem meču, saj so se na videz logične rešitve globalnih problematik – tj. dostop do poceni (fosilnih) virov energije – sprevrge v najobširnejšo globalno problematiko, ki se izraža v obliki podnebne krize in uničenja okolja (nav. delo: 470).

In nenazadnje, kot je bilo posredno že omenjeno v navezavi na opredelitev pametnih vasi, se pametni razvoj vedno nanaša tudi na smotrno porabo in upravljanje z naravnimi in kulturnimi viri. Poročilo Globalni obeti glede virov (ang. *Global Resources Outlook*), ki ga je leta 2019 izdal Mednarodni forum za vire, ki deluje pod okriljem Združenih narodov

⁵ Cilji trajnostnega razvoja so podrobneje opisani na spletni strani Ministrstva za zunanje zadeve in dostopni na povezavi: <http://www.mzz.gov.si/zunanja_politika_in_mednarodno_pravo/mednarodno_razvojno_sodelovanje_in_humanitarna_pomoc/politike_mrs/cilji_trajnostnega_razvoja/>.

za okolje, opozarja, kako pomembno je ločevanje razvoja gospodarstva od porabe naravnih virov (t. i. *decoupling*), in opozarja tudi na družbeno komponento (IRP 2019). Čeprav je pogosto spregledan, lahko pri naslavljanju izpostavljene problematike pomembno vlogo ponovno odigra razvoj po meri skupnosti, saj lahko pristope razvojnih projektov smiselno prilagodi ne le družbenemu, temveč tudi lokalnemu kulturnemu okolju (Knighton 2003: 92; gl. tudi Fakin Bajec 2020a; Zavratnik idr. 2020). V navezavi na kulturno dediščino o pomembnosti sodelovalnega pristopa in vključevanju (lokalne) skupnosti in lastnikov dediščine govori Jasna Fakin Bajec, ki izpostavi, kako »zmotno je pričakovati, da bo lokalno prebivalstvo samoumevno, brez refleksije, pomislekov, nasprotovanj ali upora začelo slediti strokovnim merilom za ohranjanje svoje dediščine« (2020a: 94), in tako poudari pomembnost dvosmernega procesa komunikacije (in razumevanja). Ljudje morajo biti v procese v (lokalni) skupnosti aktivno vključeni, raziskovalci in razvijalci pa morajo upoštevati »njihove želje, potrebe in pričakovanja ter skušajo razumeti njihov način življenj,« saj so le tako »novonastale rešitve lahko bolj uporabne za posameznika, smiselne za skupnost in pomembne z okoljevarstvenega vidika« (Podjed 2019a: 39; gl. tudi Zavratnik idr. 2020).

Trajnostnost

V očeh zainteresirane javnosti ima trajnostnost različne konotacije in pomene. Na eni strani gre za področje delovanja in raziskovanja, ki v zadnjih letih pridobiva na prepoznavnosti in pomembnosti, na drugi strani pa gre vedno bolj tudi za politično agendo, ki zagovarja določena moralna, etična stališča ter promovira specifičen odnos do naravnega in kulturnega okolja (npr. Agenda 2030). Usmerjenost k trajnostnosti kot socio-ekološkemu procesu zahteva celostni raziskovalni pristop, ki naslavlja preseke med naravnimi in družbenimi sistemi ter preučuje, kako se ti preseki izražajo v praksi (Walker 2017: 93–94). Ker se osredotoča na razumevanje dejavnikov, ki vplivajo na človeštvo, ga povezujejo in preizkušajo v njegovem naravnem okolju, trajnostnost nima disciplinarnih zamejitev in posega na področje vrednot, pogledov na svet in se sooča s konfliktnimi situacijami, ki jih prinašajo uveljavljene norme (nav. delo: 95). Na drugi strani se trajnostnost vse bolj utemeljuje tudi kot politična vizija (Živčič 2015: 157), ki se naslanja na dejstvo, da človeštvo nima prevlade nad planetom Zemlja, ampak pomeni njen integralni del. Sloni na tem, da nenehna rast osebnega bogastva z ekološkega stališča ni niti možna niti (za)želena – trajnostnost mora v tem pogledu biti uravnotežena z družbenim dobrim ter potrebami in prizadevanji prihodnjih generacij (Walker 2017: 95). Morda najpomembnejše vprašanje v tem kontekstu je, kako želje, vrednote in ambicije človeštva postaviti pred želje, vrednote in ambicije posameznika. Tako se trajnostnost ponovno dotakne vprašanja vrednot in (osebnih) prepričanj (nav. delo: 94). Obe dimenziji razumevanja torej zahtevata razmislek zunaj ustaljenih empiričnih pristopov in kritičnih ovrednotenj (Charles Redman v Guyot 2011) ter kličeta po večdisciplinarnih obravnavah.

Raziskave, ki naslavlajo prihodnost skupnosti, lahko potrebno širino pridobijo le s kombinacijo raziskovalnih pristopov (gl. tudi Zavratnik idr. 2020). Eriksen (2016: 481) recimo navaja, da je za naslavljanje globalnih fenomenov nujno kombiniranje različnih metod in pristopov. Na primer: etnografske raziskave lahko prinesejo globino in širino razumevanja človeških življenj ter pogledov na svet, medtem ko lahko drugačni pristopi

poskrbijo tudi za zgodovinsko globino in družbeno širino. Oziroma povedano drugače: v raziskavah, ki obravnavajo trajnostnost, ni pomembno le vključevanje različnih informacij, velikega pomena je tudi vključevanje različnih razumevanj enakih informacij (Charles Redman v Guyot 2011). Skozi kritiko paradigme (nenehne) rasti na področju znanja in znanosti o pomembni mnogoterosti perspektiv in potrebi po transdisciplinarnosti spregovorita tudi Meden in Pogačar, ko poudarita vlogo humanističnih znanosti, ki »zmorejo in spodbujajo vzpostavljati okolje povezovanja in razumevanja [...] delovanja, inovacije, rasti«, pri tem pa skozi problematiziranje spodbujajo širše družbene premisleke in izvijanje iz »zaprtosti, okostenelosti« (2018: 132).

96
 Agenda 2030 vsebuje vrsto ukrepov, ki naj bi pomagali uravnovesiti ekonomski razvoj in zaščito okolja (Filho idr. 2019: 179), in je ena od odzivov na v preteklosti uveljavljeno predpostavko, da je bruto domači proizvod (BDP) edini kazalnik bogastva (v) skupnosti. Agenda je pomemben mejnik na poti k razvoju novih konceptov, kot je na primer trajnostni razvoj (Pfeilstetter 2013: 45). Na drugi strani se je razvijal tudi bolj radikalen odgovor na razumevanje razvoja in materialnega bogastva: gibanje odrast (ang. *degrowth movement*). Gibanje se v splošnem zavzema za pravičen in demokratičen prehod k zmanjšanemu obsegu gospodarstva, z manjšo proizvodnjo in manjšo potrošnjo. Kot utemeljujejo Martinez-Alier in drugi (2010), odrast ne pomeni negativne rasti gospodarstva, pač pa si za končni cilj postavlja spremeniti naravnost sodobnih družb, da bodo v ospredje postavljale kvaliteto (namesto kvantitete), njihov bistveni cilj pa bo družbena pravičnost (Martinez-Alier idr. 2010: 1741–1745). Lidija Živčič v tem kontekstu govori o trajnostni odrasti, ki jo predstavi kot hipotezo, da je »odrast gospodarstva lahko dosežena le na družbeno trajnosten način. Je vizija zveznega prehoda na zmanjšano gospodarstvo preko institucionalnih sprememb in skupnega upravljanj poti proti trajnostnemu gospodarstvu in družbi« (2015: 159).

V okviru teh večplastnih opredelitev trajnostnosti je treba razumeti tudi notranje konflikte, ki se pogosto pojavijo med družbenimi in ekološkimi ter v splošni javnosti še vedno bolj uveljavljenimi ekonomskimi in gospodarskimi vidiki trajnostnosti.

Večdisciplinarnost

Skozi kratek pregled globalnega dogajanja in prizadevanj se izkaže, kako pomembno je vključevanje posameznikov in skupnosti v procese, ki se dogajajo v njihovi okolici, skupnostih, regijah (Zavratnik idr. 2020: 6–7). Kljub svarilom Garretta Hardina o nevarnosti neomejene izrabe skupnih dobrin (ang. *commons*) (1968: 1244–1245), je Nobelova nagrajenska Elinor Ostrom pokazala, da so (nekateri) skupnosti same sposobne trajnostnega upravljanja z (naravnimi, družbenimi) viri, zato ni trdne podlage za trditev, da obstajajo univerzalistični raziskovalni in razvojni pristopi, ki bi ustrezali vsem skupnostim (v Eriksen 2016: 476). Upoštevanje družbenih in kulturnih specifik obravnavanega območja t. i. razvojnimi projektom zvišuje vrednost in možnosti za uspeh (Pfeilstetter 2013: 46). Sodelovanje strokovnjakov z različnih področij in poziv k premiku k interdisciplinarnosti lahko razumemo tudi kot »sklepanje razmerij zunaj lastne vede« (Podjed 2019b: 26). Zavedanje, da je emski vidik (tj. lokalno razumevanje) tega, kaj trajnostnost pomeni, lahko popolnoma drugačen od etskega (tj. raziskovalčevega) in se

lahko tudi nanaša na popolnoma drugačne ideje (Persoon in van Est 2000: 18), je zato bistvenega pomena. Razumevanje lokalnih kontekstov, načinov delovanja in razumevanja ter družbene kohezije je zato v navezavi na trajnostnost in kvaliteto življenja potrebno in nujno (Diaz, Widdis in Gauthier 2003: 1). Ravno družboslovne in humanistične znanosti so tiste, ki lahko uspešno naslovijo družbeno kohezijo in kontekstualne obravnave izbranih problematik (gl. npr. Podjed 2019a; Fakin Bajec 2020a). Še vedno aktualno prepričanje, da »vse znanosti niso enako relevantne«,⁶ se v tem kontekstu izkaže za zastarelo in okostenelo. Družboslovje in humanistika s poglobljenim razumevanjem in znanjem zagotavljata kontekstualno umestitev okoljskih in tehničnih rešitev, ki jih zagotavljajo naravoslovne in tehnične znanosti, ter jim nista in ne smeta biti podrejena, saj morajo biti rešitve razumljene celostno. Če sledimo pozivu Dana Podjeda, da mora antropologija eno izmed ključnih komponent družboslovne misli – primarno željo po razumevanju, in ne spreminjanju sveta (Knighton 2003: 94) – obogatiti z nekoliko bolj angažiranim pristopom in se od popisovanja sveta premakniti k njegovemu spreminjanju (Podjed 2019b: 24–25), njen potencial za »izboljšanje sveta in družbe« postane jasen (nav. delo: 29).

Pristopi, ki izhajajo iz potreb in želja posameznikov in (lokalnih) skupnosti, so vedno inter- in večdisciplinarni; različni segmenti družbe, različna kulturna okolja in različni življenjski svetovi se spreminjajo in (po)ustvarjajo v različnih ritmih (Eriksen 2016: 472). Razumevanje različnosti teh sprememb je v obravnavanem kontekstu nujno tako za razumevanje drugih procesov v skupnosti kot tudi za razumevanje zunanjih procesov, v katere je skupnost vpeta (Fakin Bajec 2020a; Podjed 2019a; Pretnar 2019).

Večdisciplinarna obravnava pametnih vasi in njen pomen za skupnosti

Za kontekstualno obravnavo pametnih vasi je pomembno zavedanje, da skupnosti ne zaznamujejo le tehnologija, gospodarski razvoj in družbena struktura. Sooblikujejo jih tudi sistemi verovanj in prepričanj, običaji in navade – torej lokalni kulturni milje, ki odločilno vpliva na sprejemanje odločitev, hkrati pa deluje kot vezivno tkivo (Knighton 2003: 92). T. i. pametni pristopi k obravnavi lokalnih tematik in problematik morajo neizogibno biti senzitivni za lokalne kontekste in zatoj nujno večdisciplinarni in (samo)refleksivni (Toomey idr. 2015: 2). Za učinkovite pristope k naslavljanju pametnih vasi je poleg kritičnega in analitičnega razmišljanja potrebno tudi obvladovanje vsaj osnovnih digitalnih veščin, saj se ravno digitalna orodja in rešitve nemalokrat znajdejo v središču zanimanja in predlaganih rešitev. Poleg tega so v sodobnosti ravno digitalna orodja pogosto v središču družbenih inovacij v skupnosti; ozaveščenost o tem, kakšne priložnosti ponujajo digitalne tehnologije, in posedovanje osnovnih digitalnih kompetenc pri reprezentativnem deležu prebivalcev sta zatoj nujna elementa razvoja pametnih vasi.

Na kratko v ospredje postavljamo še problematiko ozkega razumevanja digitalizacije. Široko razumevanje digitalizacije, ki ga upoštevamo tudi avtorice, namreč ne vključuje le področja tehnologij in tehnološkega razvoja, pač pa izhaja predvsem iz ljudi in

⁶ Prepričanje, da »vse znanosti niso enako relevantne«, je bilo izraženo na posvetu Govoriš kohezijsko?, ki je potekal 17. 1. 2019 v Hotelu City v Ljubljani.

njihovega razumevanja in rokovanja s tehnologijami. Digitalno tehnologijo razumemo kot orodja, digitalne veščine pa kot spremljavo na poti, ki vodi do končnega cilja. Po takem razumevanju je pri procesih digitalizacije in razvoju digitalnih rešitev nujno upoštevati tudi ljudi oziroma iz njih celo izhajati (Podjed 2019a). V tem kontekstu naše osredotočenje ni ozko usmerjeno na ustvarjanje ugodnih okolij za digitalno transformacijo, ampak – širše – na spodbujanje sprememb in pristopov, ki bodo pomagali soustvariti digitalno kulturo. Pristopi, ki jih v sklopu projektov Pametne vasi (program Interreg Območje Alp), LiveRur (program Obzorje 2020), Carpe Digem (program Interreg Evropa) in sorodnih projektov razvijamo ter uporabljamo v Laboratoriju za telekomunikacije na Fakulteti za elektrotehniko Univerze v Ljubljani (LTFE), izhajajo iz širokega razumevanja procesa digitalizacije in upoštevanja razvoja po meri skupnosti v navezavi na razvoj digitalnih produktov in storitev (prim. Zavratnik idr. 2020).⁷ Digitalizacijo zato razumemo kot proces, ki v obravnavo ne vključuje zgolj tehničnih vidikov in infrastrukturnih potreb, temveč upošteva tudi preplete multiplih družbenih in kulturnih dejavnikov. Tak pristop prepoznava pomembnost razumevanja procesov, ki se odvijajo v skupnostih, ter pomembnost vključevanja posameznika in skupnosti v odločevalske in razvojne procese, ki potekajo v sklopu aktualnih evropskih projektov – če naj bodo ti procesi uspešni. Gre torej za združevanje pristopov, ki izhajajo iz skupnosti in njenih potreb (*bottom-up*), ter iniciativ, ki izhajajo iz širših nacionalnih, evropskih in globalnih usmeritev (*top-down*) (gl. tudi Fakin Bajec 2020a: 97). Poleg poznavanja aktualnih mednarodnih strategij ter načrtov za prihodnost je ključni element našega dela sodelovanje s skupnostmi in skupno načrtovanje ter soustvarjanje odgovorov in rešitev na zaznane lokalne problematike. Ključno je, da se izogibamo hierarhičnim pristopom (Fakin Bajec 2020b: 17) in da k skupnostim ne pristopamo z vnaprej pripravljenimi rešitvami (ki bi izhajale iz usmeritev projekta), ampak skupaj z njimi raziskujemo pomanjkljivosti in priložnosti, ki jih življenje v določenem okolju ponuja. Pri tem uporabljamo pristope, ki spodbujajo tako imenovano vključevanje skupnosti (ang. *community engagement*) (gl. tudi Fakin Bajec 2020b: 20–31).

Na naše začetne obiske smo povabili širok nabor sogovornikov – predstavnike občin, člane interesnih dejavnosti, študente, ki bivajo v domačem okolju, domačine, ki so se po bivanju drugje vrnili v rojstni kraj, idr. –, svojo vlogo pa sedaj gradimo na tem, da poskušamo vire in potrebe skupnosti ustrezno koordinirati, postavljati prava vprašanja, pomagati pri povezovanju ter nuditi morebitno potrebno tehnično, digitalno in infrastrukturno oporo. Na eni strani gre za oporo v smislu zagotavljanja ustrezne opreme, hkrati pa tudi za opolnomočenje pri (upo)rabi opreme: krepitev kompetenc, ozaveščanje o možnostih, ki jih digitalne tehnologije prinašajo, podpora pri pridobivanju dodatnih sredstev ipd. V sklopu projektov sodelujemo s skupnostjo na Solčavskem, vasema Šmarje in Padna, lokalno akcijsko skupino (LAS) Istre v slovenski Istri ter občino Kungota – to so t. i. testna območja. Zelo konkreten rezultat projektnega sodelovanja je osem točk za

⁷ V skladu s tem raziskovalno skupino, ki v LTFE naslavlja prepleteni področji pametnega in trajnostnega razvoja (podeželja) ter digitalne transformacije, sestavljajo: inženirka in inženir elektrotehnike (oba doktorja znanosti); pedagoginja in andragoginja; sociolog (ki je tudi doktorski študent elektrotehnike) in sociologinja; antropologinja/etnologinja (ki je tudi doktorska študentka); kulturologinja in doktorica filozofije; šest študentov multimedijske; študent elektrotehnike in študent strojništva. Metodološki pristopi in teoretična znanja pokrivajo tako tehnične kot družbene vidike dela v skupnostih oziroma s skupnostmi in zagotavljajo, da so raziskovalni rezultati in razvojni predlogi v (oziroma vsaj poskušajo biti) skladu s potrebami in vizijo skupnosti.

brezplačni dostop do internetne povezave (točke Wi-Fi), ki so bile vzpostavljene na mestih, ki so jih določili prebivalci Kungote in Šmarij sami. V Šmarjah je točka umeščena na celovito prenovljen vaški trg, ki je tudi center vaškega družabnega življenja. V Kungoti je bilo izbranih več točk, med njimi vaški trg, medgeneracijski center Hiša vseh generacij Kungota ter nekaj turističnih kmetij (Leber-Vračko, Gaube in Valdhuber), ki so do sedaj le stežka poslovale digitalno, saj niso imele dostopa do interneta oziroma je bila njihova internetna povezava šibka (to je onemogočalo tudi plačevanje z bančno kartico). Na Solčavskem je postavljanje dostopnih točk še v teku.

Vaški trg, Šmarje (foto: Željko Stevanić, 2019)

Mobilna aplikacija kulTura je bila po drugi strani zasnovana v okviru istoimenskega projekta (program Interreg SI-HR), njena glavna gradnika pa sta vključevanje in hkratno povezovanje čezmejnih skupnosti. Aplikacija je namenjena samostojnemu doživljanju kulturne dediščine v manjših (obmejnih) mestih, njeno osnovno arhitekturo in funkcionalnosti pa smo z uporabo na uporabnike osredotočenega razvoja (ang. *user-centered design*) razvijali prav v sodelovanju z lokalnimi skupnostmi in prebivalci prvotno vključenih mest (Črnomelj v Sloveniji in Jastrebarsko na Hrvaškem). Tudi nadaljnji razvoj aplikacije (v nastajajočih prijavah projektov, ki bodo doseg aplikacije razširili v nove skupnosti oziroma mesta, predvidoma tudi na Solčavsko, v Šmarje in Kungoto) je zamišljen iterativno in izrazito večsmerno: prenos dobrih praks vključevanja tehničnih funkcionalnosti in konkretnih vsebin bo tako potekal ne le v smeri od razvijalcev aplikacije proti skupnostim, temveč tudi med skupnostmi samimi in nenazadnje tudi v povratni smeri – proti razvijalcem, ki se s tehničnimi rešitvami odzivajo na želje in potrebe posameznih skupnosti (za primere drugih projektov gl. Podjed 2019a). Eden izmed

pomembnejših aspektov uspešnega pristopa k naslavljanju različnih vidikov trajnosti je namreč ta, da skupnosti pristope, ideje in predlagane rešitve vzamejo za svoje, v njih prepoznajo svoje ideje in dobrobiti ter zato tudi aktivno prispevajo k njihovemu ohranjanju in nadgrajevanju (za primer gl. Fakin Bajec 2020b: 20–31). Tukaj je ključnega pomena zaupanje – v pristope, raziskovalce in nove tehnologije. Da bi skupnostim delno približali prednosti, ki jih lahko prinesejo digitalne tehnologije, so v sodelovanju s podjetjem, ki je zgoraj navedene dostopne točke namestilo, in občinami nastali tudi digitalni oglasi, ki promovirajo lokalne ponudnike in storitve ter hkrati delujejo tudi kot kuponi za popust. Personalizirani oglasi se prikažejo, ko se posameznik prijavi v aplikacijo za koriščenje brezplačne internetne povezave, ki jo ponuja dostopna točka. Na tak način obiskovalec spozna lokalno ponudbo, ponudniki pa pridobijo potencialnega gosta.

100

Eden izmed ključnih trenutkov dela s skupnostmi je zagotovo začetna komunikacija in predstavitev ideje in ciljev sodelovanja. Pomembno je, da k sodelovanju niso povabljeni le institucije, podjetja ali posamezniki, vpeti v lokalno in regionalno (politično) dogajanje, pač pa je možnost vključitve ponujena vsem posameznikom, ki se počutijo nagovorjene; upokojenim posameznikom, mladim, obrtnikom, lokalnim nevladnim organizacijam, društvom in interesnim združenjem (npr. društvo kmečkih žena, rezbarski krožek, društvo kiparjev z motorno žago ipd.). Sčasoma smo z (zunanji) sodelavci, ki prihajajo iz lokalnih okolij, t. i. deležniki, razvili enakopraven odnos, ki ne temelji na predpostavki, da izvajalci projekta prinašamo vnaprej pripravljene univerzalne (ang. *one-size-fits-all*) instantne rešitve, ki jih bomo kot strokovnjaki predali laičnim skupnostim. Prek aplikativne uporabe rezultatov pa bomo pokazali na uspešnost in trajnost pristopa, ki izhaja iz skupnosti samih. Prvi dosežki, ki kažejo na uspešnost pristopa, so nove projektne prijave, ki jih oblikujemo v sodelovanju s skupnostmi, saj njihova vsebina nadgrajuje dosedanje rezultate, hkrati pa s tem poskušamo zagotoviti sredstva za nadaljnji razvoj aktivnosti, na primer prilagoditev že prej opisane aplikacije kultura na nova lokalna okolja.

Eden od projektних rezultatov je nastajajoča digitalna zbirka orodij *Digital SmartVillages Toolbox*, ki jo v okviru projekta Pametne vasi snujemo sledeč paradigmi participativnih pristopov, metod in tehnik.⁸ Bistvena ideja orodja je, da nudi zbirko znanja, ki bo skupnostim olajšala razvoj projektnih idej, storitev, produktov, hkrati pa jim bo ponudila kontakte do snovalcev že obstoječih rešitev. Zbirko sestavljajo tri komponente: orodje za samoocenjevanje pripravljenosti za prehod k pametnim praksam za podeželje, zbirka že obstoječih primerov dobrih praks (ki dopušča nove vnose) ter zbirka participativnih metod, orodij in tehnik, ki vključujejo skupnosti v procese odločanja. Največji doprinos zbirke je pravzaprav v tem, da bo pripomogla k spremembi razmerja moči, saj bo t. i. *know-how* iz rok lokalnih/regionalnih/nacionalnih (političnih) odločevalcev predala v roke skupnostim. Končna verzija orodja bo na voljo širši javnosti.

Uspešno in plodno sodelovanje med skupnostjo in raziskovalno sfero je neločljivo povezano tudi s spretno in vsem deležnikom dostopno komunikacijo (tako znotraj kot zunaj posameznih projektnih partnerstev). Kot ugotavlja (večdisciplinarna) skupina avtorjev (Jackson 2016), večina znanstvenega pisanja, še posebej na področjih, ki najbolj

⁸ Digitalna zbirka orodij bo dostopna na povezavi <<http://smartvillages.si/>>.

zadevajo vsakdanje življenje ljudi, namreč ne uspe doseči pravega kompromisa med dostopnostjo in zanesljivostjo znanstvenih objav. O pomembnosti poljudne diseminacije znanstvenih in raziskovalnih spoznanj so govorili že drugi avtorji (gl. npr. Podjed 2019b: 22), pri projektu Pametne vasi pa na tem mestu velja poleg klasičnih tehničnih rezultatov projekta omeniti tudi aktivnosti, ki skupnosti omogočajo razumljiv in odkrit vpogled v raziskovalne procese. Iz tega razloga smo v naši raziskovalni skupini začeli s pisanjem bloga, ki sicer predstavlja tudi ostale aktivnosti laboratorija, pametnim vasem pa smo namenili samostojni zavihek #SmartVilages.⁹ Pod njim opisujemo, kako potekajo naše aktivnosti, kakšni so nameni in cilji našega delovanja, pojasnjujemo strokovne termine, objavljamo rezultate našega dela, fotografije in videoposnetke ter poročamo o zanimivostih, ki se v povezavi s področjem obravnave dogajajo na mednarodni ravni.

Konferenca SmartVillages, Koper (foto: Željko Stevanić, 2019)

V luči razvoja po meri skupnosti smo na blogu ustvarili kategorijo #LokalneFace (ang. #LocalHeroes)¹⁰. #LokalneFace so osnovane z namenom, da značilnosti pristopa, ki v središče postavlja skupnost, prenesemo v prakso na razumljiv in dostopen način. Videoposnetki in zapisi, ki smo jih pripravili, predstavljajo posameznike, ki na različne načine zaznamujejo skupnosti, s katerimi sodelujemo, skozi individualne pripovedi pa sledijo postmodernistični ideji o pomembnosti upoštevanja različnih glasov (Knighton 2003: 93–94). Lokalne face so posamezniki, ki so velikokrat vodje neformalnih skupnosti znotraj skupnosti in ki jih skupnost spoštuje ter jim zaupa. Prek njih v skupnost vstopimo

⁹ Dostopno na <<http://blog.lfe.org/smart-villages/>>.

¹⁰ Dostopno na <<http://blog.lfe.org/local-heroes-lokalne-face/>>.

veliko manj invazivno, hkrati pa njihova prisotnost poskrbi za večjo in bolj zavzeto udeležbo pri projektnih aktivnostih ter poveča zaupanje. Pri tem v največji meri sodelujemo s štirimi lokalnimi koordinatorji v pilotnih območjih Šmarje, Padna, Kungota in Solčavsko. Andrej, Denis, Janja in Marko so ljudje, ki so vsak v svoji skupnosti prepoznavni in dejavni na področju koordinacije projektov in aktivnosti za razvoj kraja, turizma, oblikovanja doživetij, spoznavanja kulturne in naravne dediščine ter povezovanja med prebivalci in organi lokalne skupnosti.

Janja Viher, lokalna koordinatorica v Kungoti, sicer pa tudi predsednica Štajerske turistične zveze, soustanoviteljica Zavoda za inovativnost in podjetništvo (ZIPIIE) in vodja več evropskih projektov, je ena od prvih sodelavcev na terenu, s katerimi smo se povezali v okviru projektov, ki jih izvajamo. Njeno delo kontinuirano spremljamo na našem blogu, takole smo denimo zasnovali njeno prvo predstavitev (ki ji v izvirnem prispevku sledi še intervju):

»Janja Viher je v Kungoti domačinka. Po tem, ko je svojo kariero dodobra utrdila v različnih institucijah in prepotovala dobršen del sveta, se je vrnila v rojstni kraj, kjer v skupnosti in v lokalnem dogajanju pomeni neusahljiv vir idej in pozitivne energije. Pravzaprav je kar težko najti koga, ki v okoliških gričih, vinogradih in travnikih vidi toliko lepote kot ona in s tolikšnim žarom govori o svojem rojstnem kraju.

Trenutno se najbolj aktivno ukvarja z vodenjem in aktivnostmi v sklopu Zavoda za inovativnost in podjetništvo in deluje kot podpredsednica Štajerske turistične zveze. Je vsesplošno aktivna in prisotna na različnih področjih, ki se ukvarjajo s promocijo trajnostnega turističnega razvoja in promocijo lokalnega gospodarstva.

Janja je tudi neutrudna borka za trajnostni razvoj podeželja in utrjevanje čezmejnih odnosov. Od promocije razvoja lokalnih produktov po načelu 'zero waste' do gala večerje med vinogradi v Slovenskih goricah – zanjo ni nič nemogoče.«

Z Janjo smo ves čas v rednem stiku tako pri organizaciji projektnih aktivnosti v njeni skupnosti kot pri seznanjanju s tem, kateri so aktualni izzivi skupnosti in kako se z njimi sooča. Prek nje smo vzpostavili stik tudi z drugimi člani skupnosti: županjo, vodstvom in člani medgeneracijskega centra Hiša vseh generacij, lokalnimi kmetovalci in turističnimi ponudniki, društvi ipd. Z njo smo bili v stiku tudi v času epidemije covid-19 in posledičnih omejitev življenja in dela ter z njo pripravili intervju, ki je osvetlil izzive »njene« skupnosti tudi v tem času. Zanimalo nas je, kaj jo je najbolj presenetilo v času karantene.

»Presenetilo me je, kako različno se ljudje odzivajo v času krize, kar je dobro vedeti. Prvih 14 dni me je mnogo ljudi klicalo, da bi izvedeli, kaj naj naredijo, kako naj se vedejo, še posebej lokalna gostišča, ponudniki turističnih namestitev na splošno, sedaj pa se mi zdi, da so se že privadili na smernice, ki jih razvijamo tudi v naših projektih – da je digitalizacija nujna. Sedaj vidijo, da je to res: da se bodo morali naučiti veliko novih stvari in da bo to zanje koristno.«¹¹

¹¹ Ker so predstavitev na blogu namenjene (tudi) seznanjanju mednarodne skupnosti z rezultati našega dela, je prispevek v izvirniku v angleškem jeziku. Za namen tega članka je izsek preveden (nazaj) v slovenščino.

Snemanje predstavitvenega videa in spoznavanje z domačini, Kungota (foto: Klemen Babuder, 2019)

Spoznavanje z domačini, Padna (foto: Nina Hlebec, 2018)

Prepoznavanje in sodelovanje s posamezniki, ki v izbrani skupnosti igrajo vidno vlogo in jih skupnost spoštuje (t. i. *community leaders*), najdemo tudi pri nekaterih drugih projektih, v katerih sodelujejo družboslovci in humanisti (Zavratnik idr. 2020: 12–13). Jasna Fakin Bajec v podobnem kontekstu omenja »kulturne promotorje« (ang. *change drivers*), ki so raziskovalkam v sklopu projekta NewPilgrimAge pomagali pri vzpostavljanju zaupanja, iskanju kontaktov, organizaciji dogodkov (2020a: 95–96) in pomagali (z)graditi mostove med domačini, odločevalci, strokovnjaki in podjetniki (2020b: 28).

V tem okviru je pomemben tudi uspešen prikaz že obstoječih primerov dobrih praks. Na tak način skupnost spozna uspešne rešitve lokalnih zagat in (lahko) jasneje vidi priložnosti za uporabo v lastnem okolju (Singer 2011: 5, 10). V sklopu projektov zato organiziramo srečanja, ki so namenjena izmenjavi izkušenj in znanj med prebivalci različnih krajev, vključenih v projekt(e). Domačini in raziskovalci se srečamo v enem izmed krajev, kjer nam domačini med druženjem predstavijo specifično težavo in pojasnijo, kako so jo rešili. Rešitev si nato skupaj ogledamo, udeleženci srečanja pa lahko od domačinov pridobijo tudi podrobnejše informacije. V Kungoti smo si na primer ogledali napravo za stekleničenje vina, ki je v skupni lasti lokalnih vinogradnikov. Naprava je v skupni rabi, družno pa skrbijo tudi za vzdrževanje. Na tak način so zmanjšali stroške nakupa in vzdrževanja, ki so lahko problematični še zlasti za manjše vinogradnike.

Z opisanimi pristopi aktivno posegamo na dve pomembni področji: na eni strani javno obravnavamo problematike, s katerimi se soočajo izbrana območja, na drugi strani pa lahko ravno prek naših objav primeri dobrih praks, lokalni produkti in dober glas o lokalnih ponudnikih storitev dosežejo širšo javnost. Na tak način lokalnim sodelavcem in skupnostim nudimo vzajemno podporo. Tovrstni pristop je po eni strani pomemben zato, da skupnostim omogoči izražanje glasu pri oblikovanju rešitev za njihove (razvojne) izzive, po drugi strani pa igra pomembno vlogo tudi pri tem, da je glas teh skupnosti ustrezno vključen v raziskovalno dejavnost oziroma akademsko literaturo. To samo raziskovalno dejavnost še dodatno osmisli in poskrbi za to, da skupnosti svoj glas najdejo tudi v znanstveni literaturi. Pri tem pa je v smislu konkretnih rezultatov našega dela na mestu izpostaviti delno zasledovanje, a zlasti dopolnitev koncepta v skupnosti umeščenega razvoja (ang. *community-based development*) (Mansuri in Rao 2004; Narayan 1995). Gre za sicer že uveljavljen termin, vendar pa ga je bilo treba – še zlasti z razvojem in posvajanjem novih tehnologij, ki zasledujejo cilj trajnostnega razvoja – izpopolnjevati in prilagajati aktualnim potrebam ter izzivom skupnosti. V našem delu je to rezultiralo v močni naslonitvi in ravnanju po principu razvoja po meri skupnosti (ang. *community-centered development*) (Zavratnik idr. 2020).

Poleg zgoraj opisanih aktivnosti, ki jih izvajamo iterativno, se v sklopu projekta odvijajo tudi priložnostni dogodki, ki utrjujejo vzajemno sodelovanje s skupnostmi. Že omenjena mednarodna konferenca Pametne vasi v Kopru, ki je gostila tudi vidne

predstavnike evropskih organizacij¹² in ji je bil priključen še študijski obisk Padne in Šmarij, je morda najvidnejši primer. Na konferenci so predstavniki skupnosti lokalne aktivnosti projekta predstavili sami ter se hkrati prek ostalih aktivnosti v tem sklopu povezali z drugimi udeleženci.

Sklep

Čeprav je globalna povezanost nekaj, ker močno zaznamuje in oblikuje sodobnost, je za človeštvo še vedno značilna izrazita heterogenost. Lokalne in nacionalne skupnosti stremijo k ohranjanju svoje edinstvenosti in avtonomnosti (Eriksen 2016: 470). Škoda, ki jo je globalni skupnosti povzročilo ozko, na ekonomske in tehnične vidike osredotočeno razumevanje razvojnih procesov, tudi digitalizacije, pa se odraža v nepovratnem zmanjšanju naravne in kulturne biodiverzitet (Shepherd 2005: 37), v obliki podnebnih sprememb in v izrazitih družbenih in ekonomskih neenakostih, ki so še posebej prišle do izraza v času pandemije leta 2020. Razumevanje lokalnih kontekstov, vzpostavljanje sodelovanj ter načrtovanje rešitev in storitev, ki so ne le prilagojene posameznikom in skupnostim, pač pa tudi smiselne in potrebne za bolj trajnostno prihodnost, je zato bistvenega pomena. Za prehod v takšno prihodnost je nujno združevanje strokovnjakov različnih disciplin, pri tem pa gre v opisanem primeru, vsaj v trenutni fazi, zlasti za sodelovanje med inženirskimi in družboslovno-humanističnimi poklici, kar je v največji meri posledica specifičnega vsebinskega fokusa.

Delo na terenu, stik z ljudmi in refleksivna interpretacija povratnih informacij so nas tako sčasoma usmerili v raziskovalni pristop, ki v prvi vrsti izhaja iz posameznikov in skupnosti. Na tak način v svoje delo vključujemo tudi kvalitativne, nemerljive, izrazito lokalne in zato edinstvene perspektive (Eriksen 2016: 481), ki sicer lahko ostanejo ob strani. Raziskave, ki se ukvarjajo s trajnostnimi iniciativami, so pokazale, kako pomembno je upoštevanje lokalnih značilnosti (izrazoslovja, kulturnega okolja, družbene strukture) za družbeno trajnost pobud. Za uspešen prenos raziskovalnih dognanj v prakso so pri razvoju tehničnih in logističnih rešitev nujni upoštevanje zgodovinskih dejavnikov, kvalitativno terensko delo (gl. npr. Podjed 2019a) in spoštovanje različnih sistemov znanja in védenja (Knighton 2003: 99). Le tako bodo predlogi za spremembe trajnostni na vseh ravneh in uporabni tudi za rabo v političnih usmeritvah trajnostnega razvoja, ki je nemogoč brez ustrezne politične volje oziroma ustrezno informiranih in motiviranih odločevalcev.

¹² Udeleženci moderiranega uvodnega dogodka so bili: predstavnik Evropske mreže za razvoj podeželja (*European Network for Rural Development*), predstavnik Mednarodnega panela za vire (*International Resource Panel*), ki deluje pod okriljem Unesca, član Evropskega parlamenta, predstavnik Generalnega direktorata za kmetijstvo in razvoj podeželja (*DG Agri*), predstavnik Evropske regionalne mreže za uporabo komunikacijskih tehnologij (*European Regions Network for the Application of Communications Technology – ERNACT*), predstavnica Ministrstva za kmetijstvo, gospodarstvo in prehrano ter sourednik publikacije Pametne vasi v EU in drugje (*Smart Villages in the EU and Beyond*).

Pomen digitalnih tehnologij bo pri dejavnem sodelovanju skupnosti pri razvoju rešitev, ki odgovarjajo na njihove potrebe, še naraščal, vloga politične in akademske skupnosti pri tem pa je, da digitalno preobrazbo tudi v prihodnje razume in razvija kot pomemben družbeni, ne le tehnološki proces. S prikazom in opisom konkretnih primerov dela na terenu smo avtorice pokazale na vrednost in prednosti razvoja po meri skupnosti, ki temelji na večdisciplinarnem pristopu, primerjava z izbranimi pristopi sorodnih projektov in ovrednotenje lastnih aktivnosti na podlagi literature pa dajeta prispevku nujno širino in ga s tem kontekstualizirata tako za nadaljnje raziskovanje kot za praktično rabo na področju pametnega in trajnostnega razvoja podeželja.

106 **Zahvale**

Zahvaljujemo se financerjem v članku navedenih projektov. Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije sofinancira raziskovalni program ICT4QoL – informacijsko komunikacijske tehnologije za kakovostno življenje (P2-0246). Evropski sklad za regionalni razvoj sofinancira projekta Pametne vasi – pametna digitalna transformacija vasi v Območju Alp (program Interreg Območje Alp) in Carpe Digem – digitalni inovativni ekosistemi za hitrejši razvoj obrobni delov Evrope (program Interreg Evropa).

REFERENCE

- BAKKER, Laurens in NOOTEBOOM, Gerben
2017 Anthropology and Inclusive Development. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 24: 63–67.
- CHOI, Bernard C. K. in PAK, Anita W. P.
2006 Multidisciplinarity, Interdisciplinarity and Transdisciplinarity in Health Research, Services, Education and Policy: 1. Definitions, Objectives, and Evidence of Effectiveness. *Clinical and Investigative Medicine* 29 (6): 351–364.
- CLARK, C. William in DICKSON, Nancy M.
2003 Sustainability Science: The Emerging Research Program. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 100 (14): 8059–8061.
- DIAZ, Harry, WIDDIS, Randy in GAUTHIER, David
2003 Social Cohesion and the Rural Community. Predstavljeno na konferenci *Rural Canada: Moving forward or left behind?* Regina, Kanada. <http://uregina.ca/~sauchyn/socialcohesion/diaz_widdis_gauthier_2001.pdf> [20. 2. 2019].
- ENRD
2019 *How to Support Smart Villages Strategies which Effectively Empower Rural Communities?: Orientations for Policy-makers and Implementers*. Brusel: ENRD.
- ERIKSEN, Thomas Hylland
2016 Overheating: The World since 1991. *History and Anthropology* 27 (5): 469–487.
- ESPON
2017 *Shrinking Rural Regions in Europe: Towards Smart and Innovative Approaches to Regional Development Challenges in Depopulating Rural Regions*. Luxembourg: ESPON EGTC. <<https://www.espon.eu/rural-shrinking>> [21. 3. 2019].
- EVROPSKA KOMISIJA
2015 *Sveženj o krožnem gospodarstvu: Vprašanja in dogovori*. Bruselj: Evropska komisija. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sl/MEMO_15_6204> [12. 6. 2019].

- 2017 *EU Action for Smart Villages*. Bruselj: Evropska komisija. <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/looking-ahead/rur-dev-small-villages_en.pdf> [12. 5. 2018].
- 2019 *Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on the Implementation of the Circular Economy Action Plan*. Bruselj: Evropska komisija. <http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/pdf/report_implementation_circular_economy_action_plan.pdf> [31. 3. 2019].
- FAKIN BAJEC, Jasna
- 2020a Vključevanje skupnosti v razvoj in upravljanje kulturne dediščine v aplikativnih evropskih projektih. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 60 (1): 90–100.
- 2020b (ur.) *Community-sourced Cultural Heritage Valorization Model*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <<https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1916/7947/1218-1>> [23. 7. 2020].
- FILHO, W. Leal [idr.]
- 2019 Using the Sustainable Development Goals Towards a Better Understanding of Sustainability Challenges. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology* 26 (2): 179–190.
- GORUP, Meta in PODJED, Dan
- 2016 Žgoči problemi našega vročega planeta: V Ljubljani izvedli tretji mednarodni simpozij o aplikativni antropologiji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 56 (1/2): 152–153. <<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-70RMRPH8/bacd2ebb-e97e-4766-9743-674d0c8dc661/PDF>> [20. 4. 2019].
- GUYOT, Jodi
- 2011 Anthropology as Key to Sustainability Science: An Interview with Charles Redman. *Anthropology News* 52 (4): 12.
- HARDIN, Garrett
- 1968 The Tragedy of the Commons. *Science* 162 (3859): 1243–1248. <<https://science.sciencemag.org/content/sci/162/3859/1243.full.pdf>> [29. 7. 2020].
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY
- 2020 Global Energy Review Report. Global Energy and CO2 Emissions in 2020. *CO2 Emissions*. <<https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2020/global-energy-and-co2-emissions-in-2020#co2-emissions>> [27. 5. 2020].
- IRP
- 2019 *Global Resources Outlook 2019: Natural Resources for the Future We Want*. Nairobi: United Nations Environment Programme. <https://www.resourcepanel.org/sites/default/files/documents/document/media/unep_252_global_resource_outlook_2019_web.pdf> [17. 5. 2019].
- JACKSON, J. C. [idr.]
- 2016 Accurate Science or Accessible Science in the Media – why not both?: *The Conversation*. <<https://theconversation.com/accurate-science-or-accessible-science-in-the-media-why-not-both-59871>> [26. 5. 2020].
- KNIGHTON, Ben
- 2003 Anthropological Perspectives on Transformational Development. *Transformation* 20 (2): 91–102.
- KVAME HOLM, Amalie
- 2016 Climate Change Needs to be Addressed Locally, not Globally. <<https://partner.sciencenorway.no/climate-change-forskningno-norway/climate-change-needs-to-be-addressed-locally-not-globally/1440257>> [24. 7. 2020].
- LAS ISTRE
- 2020 Stopimo skupaj: Promocija članov LAS Istre. <<https://www.las-istre.si/si/novice/stopimo-skupaj-promocija-clanov-las-istre>> [22. 7. 2020].
- MANSURI, Ghazala in RAO, Vijayendra
- 2004 Community-Based and -Driven Development: A Critical Review. *The World Bank Research Observer* 19 (1): 1–39.

MARTÍNEZ-ALIER, Joan [idr.]

2010 Sustainable De-growth: Mapping the Context, Criticisms and Future Prospects of an Emergent Paradigm. *Ecological Economics* 69: 1741–1747.

MEĐEN, Ahac in POGAČAR, Martin

2018 O kulturizaciji mišljenja in vprašanju odrasti. *Časopis za kritiko znanosti* 46 (273): 119–135.

MKGP

2019 Definicija pametnih vasi. <<https://www.program-podezelja.si/sl/podezelje-prihodnosti-pametne-vasi/definicija-pametnih-vasi>> [23. 7. 2020].

NARAYAN, Deepa

1995 *Social Development Notes: Paper Number 7*. Washington DC: World Bank.

PERSON, Gerard A. in VAN EST, Diny M. E.

2000 The Study of Future in Anthropology in Relation to the Sustainability Debate. *Focaal* 35: 7–28.

108

PFEILSTETTER, Richard

2013 Entrepreneurship and Regional Development in Europe: A Comparative, Socioanthropological Case Study in Germany and Spain. *Anthropological Notebooks* 19 (1): 45–57.

PLUT, Dušan

2002 Teoretični in terminološki vidiki koncepta trajnostnosti/sonaravnosti. *Geografski vestnik* 74 (1): 73–86. <http://zgs.zrc-sazu.si/Portals/8/Geografski_vestnik/gv74-1-plut.pdf> [23. 7. 2020].

2010 Trajnostni razvoj med mavrico teorij in skromno prakso. V: N. Tome (ur.), *Trajnostni razvoj – edina globalna strategija preživetja in ključna primerjalna prednost Slovenije*. Ljubljana: Umanotera, 13–22. <<https://www.umanotera.org/wp-content/uploads/2014/10/zbornik-plan-b-2.0.pdf>> [23. 7. 2020].

PODJED, Dan

2019a Razvoj etnografsko utemeljene tehnološke rešitve. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 59 (1): 39–48.

2019b Snovanje prihodnosti antropologije. *Etnolog* 29: 15–33.

PRETNAR, Ajda

2019 Računska antropologija: Razvoj področja in metodološki izzivi. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 59 (1): 7–16.

ROY, Eric D. [idr.]

2013 The Elusive Pursuit of Interdisciplinarity at the Human-environment Interface. *BioScience* 63 (9): 745–753.

SDG WATCH EUROPE

2019 *Falling through the Cracks: Exposing Inequalities in the EU and Beyond*. Bruselj: SDG Watch Europe. <<https://www.sdgwatcheurope.org/wp-content/uploads/2019/06/FALLING-THROUGH-THE-CRACKS-JUNE-2019.pdf>> [1. 7. 2019].

SHEPHERD, Chris J.

2005 Agricultural Development NGOs, Anthropology, and the Encounter with Cultural Knowledge. *Culture and Agriculture* 27 (1): 35–44.

SINGER, Merrill

2011 Anthropology as a Sustainability Science. *Anthropology News* 52 (4): 5–10.

SOTO, Paul in NIETO, Enrique

2019 Smart Villages – Turning Momentum into Support for Local Action. *ARC* 15 July. <<http://www.arc2020.eu/rural-dialogues-smart-villages-turning-momentum-support-local-action/>> [15. 7. 2019].

TOME, Nina (ur.)

2010 *Trajnostni razvoj – edina globalna strategija preživetja in ključna primerjalna prednost Slovenije*. Ljubljana: Umanotera. <<https://www.umanotera.org/wp-content/uploads/2014/10/zbornik-plan-b-2.0.pdf>> [23. 7. 2020].

TOOMEY, Anne H. [idr.]

2015 Inter- and Trans-disciplinary Research: A Critical Perspective.

<<https://pdfs.semanticscholar.org/e96a/a296ca879e0a3978a5f520d2761b08a78de4.pdf>> [26. 4. 2019].

WALKER, Peter

2017 Sustainability: A Discipline and a Political Agenda? *Environmental Hazards* 16 (2): 93–98.

ZAVRATNIK, Veronika [idr.]

2020 Sustainable and Community-Centred Development of Smart Cities and Villages. *Sustainability* 12 (10): 1–17. <<https://www.mdpi.com/2071-1050/12/10/3961>> [25. 5. 2020].

ZAVRATNIK, Veronika, KOS, Andrej in STOJMENOVA DUH, Emilija

2018 Smart Villages: Comprehensive Review of Initiatives and Practices. *Sustainability* 10 (7): 1–14. <<https://www.mdpi.com/2071-1050/10/7/2559/htm>> [21. 7. 2018].

ŽIVČIČ, Lidija

2015 Odgovor na družbene, ekonomske in okoljske meje rasti: Predstavitev koncepta (odrast) ter njegova raba v praksi. *Časopis za kritiko znanosti* 43 (262): 151–168. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-OE7GZ614>> [22. 7. 2020].

BESEDA O AVTORICAH

Veronika Zavratnik, mag. etnologije in kulturne antropologije, doktorska študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Med letoma 2018 in 2020 je bila zaposlena kot raziskovalka v Laboratoriju za telekomunikacije na Fakulteti za elektrotehniko Univerze v Ljubljani, od 2019 dalje pa tudi kot asistentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Nina Hlebec je univerzitetna diplomirana sociologinja. Kot raziskovalka in razvijalka projektov je zaposlena v Laboratoriju za telekomunikacije na Fakulteti za elektrotehniko Univerze v Ljubljani, kjer deluje tudi kot komunikatorica znanosti. Njeno primarno področje delovanja so projekti s področja trajnostnega razvoja, zlasti mobilnosti in pametnega razvoja podeželja in manjših mest s pomočjo digitalnih tehnologij.

Dr. Emilija Stojmenova Duh je docentka na Fakulteti za elektrotehniko Univerze v Ljubljani. Je vodja digitalnega inovacijskega stičišča 4PDIH, koordinatorka mreže FabLab Slovenija ter vodja številnih evropskih raziskovalnih projektov na področju digitalizacije in razvoja podeželja.

SUMMARY

A multidisciplinary approach as an essential factor in smart and sustainable rural development

In line with calls for the need to address (global) issues of environmental change locally, the article focuses on smart and sustainable rural development, emphasising the importance of the inclusion of the community in this process. It discusses the concept of smart villages, characterised by precisely the fact that the inhabitants are placed at the centre of interest. Smart villages are defined as engaged rural communities seeking solutions to local problems in their local environment, using participatory approaches and striving for sustainably oriented solutions. Through examples of specific activities taking place within the European project Smart Villages – the smart digital transformation of villages in the Alpine space (Interreg Alpine Space programme) – the authors present the importance of multidisciplinary approaches to studying and developing the (Slovene) countryside and the concept of community-centred development, drawing attention to the need for a wide understanding of the process of digitalisation, which should be well thought-out both from the technological and social aspect.